

RETORIČNI POTENCIAL HAGIOGRAFSKEGA DISKURZA: AVTORJEV GLAS V SLOMŠKOVI IZDAJI SVETNIŠKIH ŽIVLJENJEPISOV *DJANJE* *SVETNIKOV BOŽJIH*

ALEKSANDRA BIZJAK KONČAR

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija
aleksandra.bizjak@zrc-sazu.si

Prispevek obravnava retorične značilnosti hagiografskega diskurza. Doslej večkrat obravnavana značilnost svetniških biografij je njihov pripovedni stil. Vendar so hagiografske pripovedi le redko zgrajene iz nepretrganega niza pripovednih segmentov. Vanje se vključujejo tudi opisni odlomki in komentarji, ki hagiografski diskurz oddaljujejo od pripovednosti. Najprej predstavimo retorično teorijo (C. Cloran 1994), ki se navezuje na sistemsko-funkcijsko jezikoslovje (Halliday in Matthiessen 2004) in nam omogoča prepoznavanje pripovednih in nepripovednih načinov ubesedovanja. Potem teoretični model preizkusimo na izbranih besedilih iz Slomškove izdaje svetniških življenjepisov *Djanje Svetnikov Božjih* (1853–1854). Nepripovedne vidike upovedovanja obravnavamo v okviru pojma avtorjev glas in ob tem opozorimo na avtorjeve premišljene strategije vplivanja na bralčevo razumevanje pripovednih dogodkov.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.3)

ISBN
978-961-286-778-2

Ključne besede:
hagiografski diskurz,
avtorjev glas,
sistemsko-funkcijska
teorija jezika,
Slomšek,
Djanje Svetnikov Božjih

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.3)

ISBN
978-961-286-778-2

Keywords:

hagiographical discourse,
author's voice,
systemic functional theory
of language,
Slomšek,
Acts of God's Saints

THE RHETORICAL POTENTIAL OF HAGIOGRAPHICAL DISCOURSE: AUTHOR'S VOICE IN SLOMŠEK'S PUBLICATION OF SAINTS' BIOGRAPHIES *ACTS OF GOD'S SAINTS*

ALEKSANDRA BIZJAK KONČAR

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš Institute
of the Slovenian Language, Ljubljana, Slovenia
aleksandra.bizjak@zrc-sazu.si

This article investigates the rhetorical properties of the hagiographic discourse. It is by now well known that Saint's biographies do typically employ a narrative style. However, hagiographic narratives rarely consist entirely of narrative sequences. They also have descriptive passages and commentaries that depart from the narrative line. We introduce rhetorical theory (Cloran 1994) associated with Systemic Functional Grammar (Halliday and Matthiessen 2004), which enables us to differentiate more clearly between narrative and non-narrative modes of discourse. We then apply the theory to a small sample of texts from Slomšek's publication of Saint's biographies *Acts of God's Saints* (1853–1854). We characterise the non-narrative modes of discourse as author's voice, and draw attention to its potential to influence reader's views of narrated events.

1 Uvod

Hagiografska besedila kot zanimiv polliterarni korpus raznorodnih literarnih tem, motivov in pripovedi so v zadnjem desetletju postala predmet literarnozgodovinskih raziskav tudi v slovenskem prostoru (Ogrin 2011: 65–68). Izhodišče pričujočega prispevka pa je jezikoslovno. Zanima nas, kako v jeziku prepoznati pripovedno strukturo in avtorjev glas v hagiografskem besedilu. V ospredju bo torej način avtorjevega ubesedovanja dogodkov – z drugimi besedami, ponavljajoči se pomenski vzorci, ki ustvarjajo besedilo s prepoznavno besedilno strukturo in značilnim retoričnim stilom, ki izraža avtorjev glas. Glede na raznolikost hagiografskega diskurza je obravnava zamejena na Slomškovo izdajo svetniških življenjepisov *Djanje Svetnikov Božjih* (1853–1854).

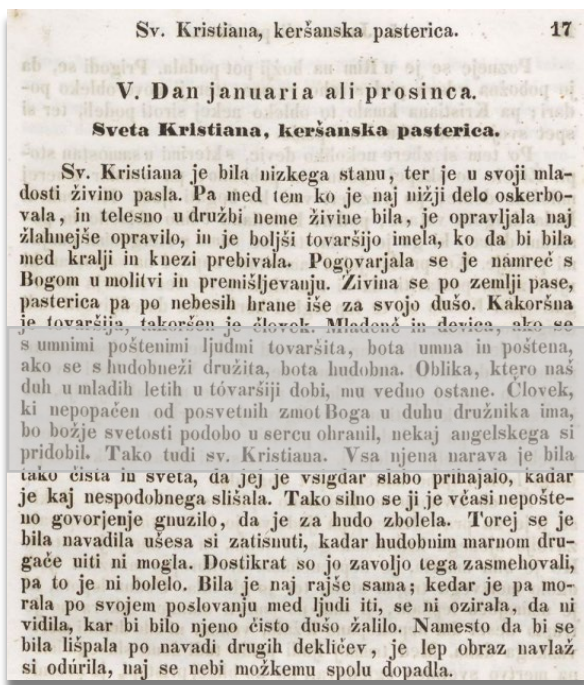
Pojem avtorjevega glasu¹ je predvsem v anglosaškem jezikoslovju spodbudil oblikovanje novih teoretičnih modelov za prepoznavo tistih jezikovnih sredstev, ki se ne nanašajo na propozicijsko vsebino besedila, ampak jo spreminjajo v besedilno argumentacijo. V ospredju je jezikoslovna obravnava razmerij, ki jih besedilo stke med avtorjem oz. pripovedovalcem, upovedovano osebo (npr. svetnikom v hagiografskem diskurzu) in bralci. To je namreč trikotnik, v katerem poteka interpretacija dogodkov v besedilu. Čeprav je med naratologi precej razhajanj glede vprašanja natančne določitve avtorja, bralca in upovedovanih oseb, pa se bomo v pričujoči obravnavi oprli na osnovne definicije, ki bodo uporabljene kot okvir za prenos teh pojmov na področje jezikoslovja. Pomembno je, da razumemo:

- a) da s pojmom avtorjev glas ni mišljena zgodovinska oseba, ampak avtorjeva jezikovna in retorična navzočnost v besedilu;
- b) da so upovedovane osebe upodobljene z dejanji, besedami in mislimi ter
- c) da naslovnik v ontološkem smislu dopolnjuje avtorja in se prav tako vpisuje v besedilo, čeprav se ne izrazi besedno.

Z drugimi besedami, opraviti imamo s predvideno recepcijo besedila, ki jo lahko razberemo iz strategij in argumentov, ki jih avtor uporabi v besedilu in meni, da bo učinkovala na bralca.

¹ O analizi avtorjevega glasu in narativne strukture v slovenskih literarnovednih raziskavah glej npr. Štuhec 2005.

Vsebino lahko retorično oblikujemo na različne načine. S tem je mišljena predvsem količina eksplicitno izraženega avtorjevega vrednotenja, ki se vpleta v pripoved o življenju svetnice ali svetnika. Za ponazoritev te trditve je tukaj kratek uvodni odlomek iz svetniškega življenjepisa sv. Kristijane v Slomškovi izdaji *Djanje Svetnikov Božjih* (1853–1854: 17).

Slika 1: *Djanje Svetnikov Božjih*

Vir: (Slomšek 1853: 17).

Za lažje sledenje so povedi, ki izražajo vrednotenje, na sliki 1 senčene in izpisane v ponazorilih 1–5.²

- 1) Živina se po zemlji pase, pasterica pa po nebesih hrane išče za svojo dušo.
- 2) Kakoršna je tovaršija, takoršen je človek.
- 3) Mladenč in devica, ako se s umnimi poštenimi ljudmi tovaršita, bota umna in poštena, ako se s hudobneži družita, bota hudobna.

² Jezikovna sredstva, ki so povezana z izražanjem posplošitve na slovnični ravnini, so v ponazorilih 1–5 podčrtana.

- 4) Oblika, katero naš duh u mladih letih u tovarišiji dobi, mu vedno ostane.
- 5) Človek, ki nepopačen od svetnih zmot Boga u duhu družnika ima, bo božje svetosti podobo v sercu ohranil, nekaj angelskega prodobil.

Z izbiro prihodnjika (ponazorilo 3 in 5), razmernih procesov istovetnosti (ponazorilo 2), rodovnih izrazov, kot je npr. človek (ponazorilo 2 in 5), in drugih jezikovnih sredstev, npr. izražanje rednosti (ponazorilo 1 in 4), ki jih bomo natančneje opisali v četrtem razdelku, se v besedilo zapisuje pomen posplošitve. S posplošitvijo avtor izraža svoj pogled na to, kako si predstavlja vzorno obnašanje. V nadaljevanju besedila tem povedim sledi ponazoritev zgledega ravnanja posameznice, to je sv. Kristijane (ponazorilo 6).

- 6) Vsa njena narava je bila tako čista in sveta, da jej je vsigdar slabo prihajalo, kadar je kaj nespodobnega slišala.

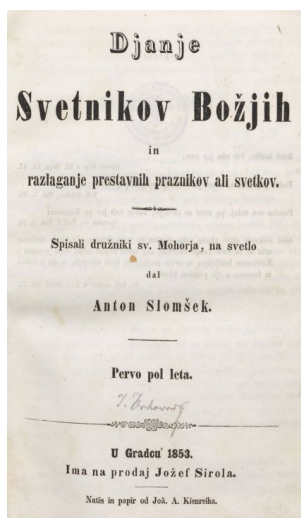
Avtor najprej eksplicitno (s ponazorili 1–5) nato pa z zgledom (s ponazorilom 6) usmerja bralca, da prepozna vrline sv. Kristijane, ki jih je vredno posnemati. Ta vidik ubeseditve torej odkriva vrednotenje, ki ga avtor besedilno posreduje bralcu. Tovrstna jezikovna sredstva so značilna predvsem za argumentativne žanje. Kot vidimo, jih lahko prepoznamo tudi v hagiografskih besedilih, čeprav jim jezikoslovje doslej še ni namenilo večje teoretične pozornosti.

Z zgornjo uvodno ponazoritvijo smo shematično začrtali, kako v jeziku prepoznati avtorjev glas in opozorili, da razčlemba izbranih besedilih iz Slomškove izdaje svetniških življenjepisov *Djanje Svetnikov Božjih* (1853–1854) ne bo usmerjena na zgodbeno ali predstavno vsebino, ampak na način, kako je vsebina v besedilu izražena. Ko ne gre več samo za vprašanja na ravni slovnične ravnine, ampak je treba slovnične značilnosti interpretirati pomensko, se je treba opreti na jezikoslovno teorijo, ki jasno začrta razmerje med pomenom in izrazom. Zato je za besedilno analizo izbrana retorična teorija (Cloran 1994), ki se navezuje na sistemsko-funkcijsko jezikoslovje (Halliday in Matthiessen 2004) in nam omogoča prepoznavanje pripovednih in nepripovednih načinov ubesedovanja. Teoretični model je natančneje predstavljen v tretjem razdelku. Četrty razdelek pa ob pomoči teoretičnega modela ob izbranih besedilih iz Slomškove izdaje svetniških življenjepisov *Djanje Svetnikov Božjih* (1853–1854) opiše nepripovedne slovnične vzorce in leksikalne izbire, s katerimi se avtorjevo vrednotenje zapisuje v besedilo.

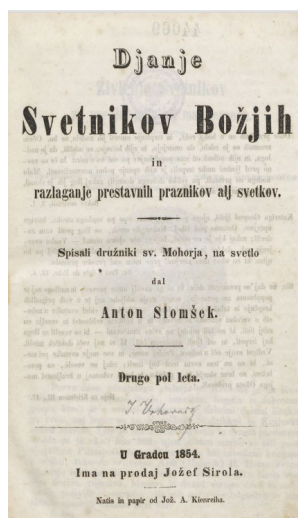
Sklepni peti razdelek pa opozori, kako avtorjev glas v kombinaciji z narativnimi segmenti ustvarja hagiografska besedila s prepoznavnim retoričnim potencialom.

2 Opis gradiva

Za presojo jezikovnih signalov razmerja med avtorjem in bralcem oz. izrazov vrednotenja v besedilu, je bila izbrana Slomškova izdaja svetniških življenjepisov *Djanje Svetnikov Božjih* (1853–1854), ki ima pomembno mesto v razvoju slovenskega jezika, pripovedništva in hagiografije. Izšla je v Gradcu v dveh knjigah v letih 1853 in 1854 (slika 2 in 3).

Slika 2: *Djanje Svetnikov Božjih*, I. del
Vir: (Slomšek 1853).

Slika 3: *Djanje Svetnikov Božjih*, II. del
Vir: (Slomšek 1854).

Za podlago je Slomšek vzel priznано nemško izdajo svetniških življenjepisov jezuita Vogla, kakor izvemo iz prispevka M. Orožen z naslovom *Anton Martin Slomšek, Djanje svetnikov božjih – vzgoja duha, kultura srca in govora v novoslovenskem knjižnem jeziku sredi 19. stoletja* (2011: 21). Njena obravnava, ki sloni na umestitvi dela v kontekst časa in nabožnega slovstva,³ pojasni okoliščine nastanka dela, poglobljeno in večsmerno razčleni izbrane življenjepisne odlomke in ob tem ponazori, kako se je v teh dveh

³ Vsebuje tudi primerjavo Slomškove hagiografske zbirke s prvo slovensko tiskano izdajo Franca Veritija z naslovom *Sbivljenje Svetnikov in Prestavni Godovi* (1828–1829).

knjigah »uspešno porajal normativno poenoteni, skupni, novoslovenski knjižni jezik 19. stoletja, ki se je nadalje tudi z veliko prizadevnostjo jezikoslovnih teoretikov in jezikovnih ustvarjalcev zvrstno uspešno razvijal« (2011: 14). M. Orožen predstavi še druge za preučevanje Slomškove izdaje svetniških življenjepisov pomembne vidike, ki bodo v pričujočem prispevku ostali v ozadju, saj je cilj opisati raznovrstne jezikovne uresničitve avtorjevega glasu, kar zaradi nadrobne jezikoslovne analize zahteva zamejitev gradiva. Kako obsežna je Slomškova izdaja, potrjuje govorica števil. Delo obsega 1507 strani in se po obsegu približuje »Bibliji, ki je v tem času ponovno nastajala v novem prevodu« (Orožen 2011: 24). Vsebuje 581 hagiografij, ki so dolge od dveh do šestih strani »odvisno od pomembnosti svetnika v določenem času in prostoru, pa tudi glede na vire, zapise in izročila, ki so o posameznikih ohranjeni oz. uporabljeni« (Orožen 2011: 24).

Za namen pričujoče obravnave, ki s pomočjo teoretičnega modela v prevladujoči narativni strukturi prepozna avtorjev glas na slovnični in pomenski ravnini, bi bilo treba izbrana besedila najprej oblikoslovno označiti. Označevalnik, ki je bil oblikovan na inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša (Jakopin in Bizjak 1997), pa ni prilagojen za označevanje slovenščine starejših obdobj. Zato je za ponazoritev izbrana svetniška vita sv. Antona puščavnika (Slomšek 1853: 58–62), ki sodi med reprezentativna besedila hagiografskega diskurza, nastala v pozni antiki.⁴

3 Teoretične izhodišča za analizo gradiva

Za besedilno analizo avtorjevega glasu potrebujemo oporo v jezikoslovni teoriji, ki jasno začrta razmerje med pomenom in izrazom ali drugače povedano – ne gre več samo za vprašanja na ravni slovnične ravnine, ampak je treba slovnične značilnosti interpretirati pomensko. Zato so obravnavo v tem prispevku vodila načela sistemsko-funkcijske teorije jezika.⁵ Pri tem ne trdimo, da je sistemsko-funkcijska teorija edini ustrezeni jezikoslovni model za obravnavo besedila, želimo pa poudariti napor funkcijskega jezikoslovja, da premakne težišče jezikoslovne problematike od leksikalnega pomena k besedilnemu tako, da je stavčna poved osnovna enota za preučevanje pomena.⁶

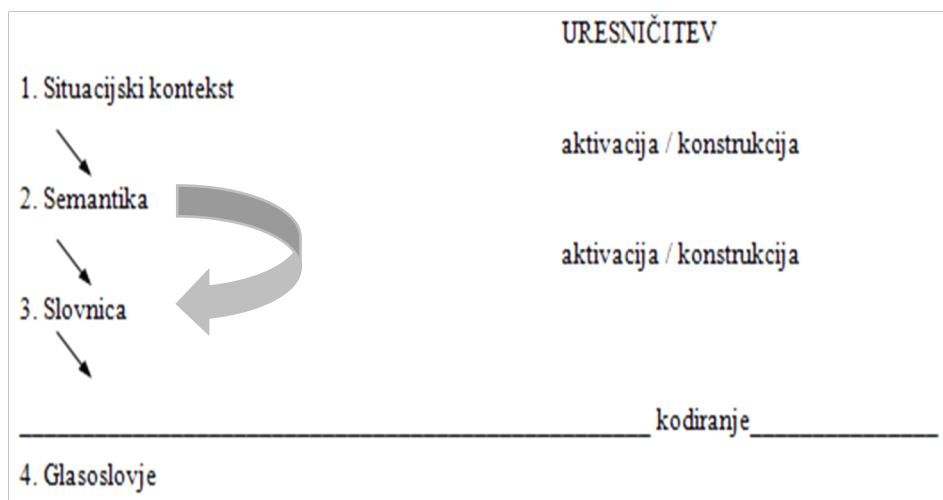
⁴ O tem glej Rapp 2010.

⁵ V prispevku obravnavani pojmi sistemsko-funkcijskega jezikoslovja se navezujejo na delo Hallidaya in Matthiessena (2004), R. Hasan (1991) in C. Cloran (1994).

⁶ Spomnimo, da tudi A. Vidovič Muha (2015: 392) piše, da je stavčna poved najmanjše potencialno besedilo in opozarja, da je na to dejstvo v slovenskem jezikoslovju prvi opozoril Breznik 1908. leta.

3.1 Analitični pojmi sistemsko-funkcijske teorije jezika za semantični opis stavčne povedi

Besedilo kot jezikoslovna enota je v štiriravninskem sistemu, ki ga za opis jezika predlaga Halliday, uvrščeno na semantično ravnino. Semantična oz. pomenska ravnina je »ključ« celotnega sistema (Halliday 1974), saj povezuje višje semiotične pomene in njihovo ubeseditev na slovnični (oblikoslovni, skladenjski in besedni) in glasoslovni ravnini.

Slika 4: Ravnine jezikoslovnega opisa v sistemsko-funkcijski teoriji jezika

Vir: (po Cloran 1994: 58).

Ker sta pri preučevanju avtorjevega glasu v ospredju semantična in slovnična ravnina, so v razdelku 3.1.1 pojasnjeni analitični pojmi besedilne semantike, ki so že bili predstavljeni v prispevku o pridigi kot žanru (Bizjak Končar 2005b: 157–158), v razdelku 3.1.2 pa so nadgrajeni z uvedbo retorične enote, ki omogoča, da pojasnimo razliko npr. med delom besedila, ki je pripovedni, in tistim, ki izraža avtorjev glas.

3.1.1 Semantični opis stavčne povedi

Sistemska-funkcijska teorija je v zadnjih desetletjih ustvarila zapleten, delno empirično preverjen sistem semantičnih mrež za opis besedilnega pomena (Cloran 1994: 175–248). Temelji na predpostavki, da se človekove predstave v besedilo vpisujejo na semantični ravni kot entitete in dogodki. Na slovnični ravni se entitete ubesedijo kot osebki in dogodki kot povedki. V metajeziku besedilne semantike sta osebkovalna entiteta in povedkov dogodek osnovna gradnika semantične ravni.

Za opis osebkovalne entitete uporabimo semantične parametre referencialne istovetnosti in ugotavljamo, ali je osebkovalna entiteta glede na besedilni kontekst udeleženec, posplošena oseba/predmet, nenavzoča oseba/predmet. Za opis povedkovskega dogodka opišemo semantične parametre glede na sistem časa, rednosti, pogojnosti in ocene.⁷

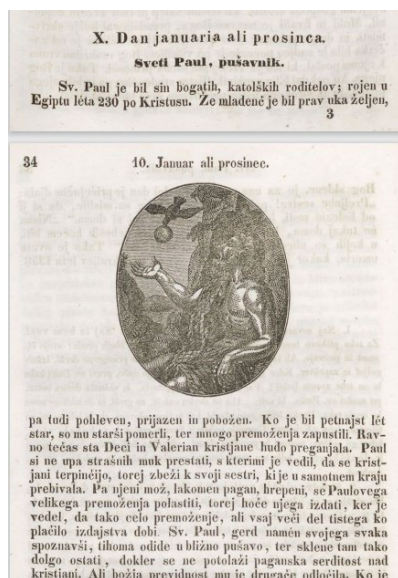
Z nadrobnim opisom kombinacije semantičnih parametrov na osi osebka in povedka, ki so stalni, lahko določimo različne vrste enot, kot so npr. pripoved, opis, posplošitev, dejanje, opozorilo itd. Ti stalni pomenski sestavi so poimenovani retorična enota (Bizjak 2005a: 93–104).

3.1.2 Retorična enota

Pri analizi besedil bo odločilno prepoznavanje slovničnih značilnosti osebkovalnih in povedkov in uvrščanje stavčnih enot v različne skupine glede na njihovo pomensko vlogo v besedilu. Za ponazoritev si bomo pogledali odlomek iz življenjepisa sv. Pavla, prikazanega na sliki 4.

V preglednici 1 so stavki iz odlomka na sliki 5 razčlenjeni glede na osebkovalni in povedkovski. Hitro lahko razberemo, da prevladuje zaporedno nizanje pripovednih retoričnih enot, s katerimi se snuje zgođbena vsebina odlomka.

⁷ Zaradi prostorske omejitve v prispevku ni mogoče predstaviti celotne arhitekture semantičnih parametrov, kakor so opisani v delu C. Cloran (1994: 175–248). V A. Bizjak (2005a: 60–66) so predstavljeni osnovni semantični parametri za opis predstavnega pomena.

Slika 5: Djanje Svetnikov Božjih

Vir: (Slomšek 1853: 33–34).

Preglednica 1: Slomšek (1853: 33–34), stavki 1–17.

	Stavčne povedi v linearnem zaporedju	Osebek	Povedek	Retorična enota
1.	Ko je bil petnajst let star,	sv. Pavel	je bil	pripoved
2.	so mu starši pomerli,	starši	so umrli	pripoved
3.	ter mnogo premoženja zapustili.	starši	so zapustili	pripoved
4.	Ravno tačas sta Deci in Valerian kristjane hudo preganjala.	cesar Decij in Valerijan	sta preganjala	pripoved
5.	Paul si ne upa strašnih muk prestati,	sv. Pavel	si ne upa	historični sedanjik
6.	s katerimi je vedil,	sv. Pavel	je vedel	pripoved
7.	da se kristjani terpinčijo,	kristjani	se terpinčijo	pripoved
8.	torej zbeži k svoji sestri,	sv. Pavel	zbeži	historični sedanjik
9.	ki je v samotnem kraju prebivala.	Pavlova sestra	je prebivala	pripoved
10.	Pa njen mož, lakomeu pagan, hrepeni, se Paulovega velikega premoženja polastiti,	sestrin mož	hrepeni	historični sedanjik
11.	torej hoče njega izdati,	sestrin mož	hoče ga izdati	historični sedanjik
12.	ker je vedel,	sestrin mož	je vedel	pripoved
13.	da tako celo premoženje ali vsaj veči del tistega ko plačilo izdajstva dobi.	sestrin mož	dobi	historični sedanjik

	Stavčne povedi v linearnem zaporedju	Osebek	Povedek	Retorična enota
14.	Sv. Paul, gerd namen svojega svaka spoznavši, tihoma odide v bližno pušavo,	sv. Pavel	oddide	historični sedanjik
15.	ter sklene tam tako dolgo ostati,	sv. Pavel	sklene	historični sedanjik
16.	dokler se ne potolaži poganska serditost nad kristjani.	poganska serditost nad kristjani	se potolaži	historični sedanjik
17.	Ali božja previdnost mu je drugače odločila.	božja previdnost	je odločila	pripoved

Za pripovedno retorično enoto, ki zaznamuje dogajanje v preteklosti, je torej značilna glagolska oblika za pretekli čas. Za predstavljanje od trenutka govorenja oddaljenih dogodkov pa ima avtor poleg pripovednih retoričnih enot (preglednica 1, stavki 1–4, 6–7, 12, 17) na voljo tudi retorično enoto historični sedanjik (preglednica 1, stavki 5, 8, 10–11, 13–16). Prav s kopičenjem historičnega sedanjika v drugem delu besedila avtor bralcu oddaljena doživetja približa in predstavi, kakor bi bila neposredna trenutna doživetja.

Pri razlikovanju retoričnih enot je odločilna stalna kombinacija semantičnih značilnosti na osi osebkove entitete in povedkovega dogodka. Za ponazoritev sta v preglednici 2 in 3 opisani retorični enoti pripoved in historični sedanjik iz zgoraj obravnavanega življenjepisa sv. Pavla (Slomšek 1853: 33–34).

Preglednica 2: Opis semantičnih in slovničnih značilnosti retorične enote pripoved.

Ravno tačas <u>sta</u> Deci in Valerian kristjane hudo <u>preganjala</u> .
osebkova entiteta = [vsebina: oseba: neudeleženec: 3. os. dv.: Deci in Valerian]
povedkov dogodek = [čas: preteklik: sta preganjala]

Preglednica 3: Opis semantičnih in slovničnih značilnosti retorične enote historični sedanjik.

Pa njen mož, lakomen pagan, <u>hrepeni</u> , se Paulovega velikega premoženja polastiti /.../
osebkova entiteta = [vsebina: oseba: neudeleženec: 3. os. ed.: njen mož, lakomen pagan]
povedkov dogodek = [čas: sedanjik: hrepeni]

Za retorično enoto pripoved (preglednica 2) je značilen glagol v pretekliku na osi povedkovega dogodka, za historični sedanjik pa glagol v sedanjiku (preglednica 3). S tema retoričnima enotama se snuje vsebina zgodbene narave.⁸

⁸ Za predstavljanje od trenutka govorenja oddaljenih dogodkov je značilna tudi retorična enota, poimenovana premo poročanje, ki je tu ne predstavljamo zaradi osredotočenosti prispevka na nepripovedne enote. Za opis te retorične enote glej Bizjak Končar (2017: 532–533).

Z opisom parametrov na osi osebka in povedka določimo stalne pomenske sestave, ki so poimenovani retorična enota (Cloran 1994, v Bizjak 2005a: 93–104). Tu ne gre za zunanjo formo besedil niti za tradicionalno poetiko, ki s pomočjo t. i. retoričnih figur presoja predvsem zunanji slog besedil, ampak »za oblikovanost same vsebine, za notranjo formo« (Kos 1983: 98). O tem, ali je neko besedilo lirsko, epsko ali argumentativno odločajo prav tovrstne retorične enote, predvsem njihovo nizanje v večje sklope.

Do tu je bila obravnava usmerjena v teorijo, v četrtem razdelku pa bomo pogledali, katera retorična sredstva se uporabljajo v hagiografskih besedilih za izražanje avtorjevega glasu in nagovarjanje bralca. Pri odkrivanju nepripovednih retoričnih enot se bomo osredotočili na tista mesta v besedilu, v katerih gre za avtorjev odmik od upovedovanih dogodkov. Ne gre več za pripovedovanje, ampak za avtorjevo oceno in interpretacijo dogodkov ali navezavo na druge dogodke v obliki avtorjevih mnenj, sodb in trditev.

4 Avtorjev glas in različne nepripovedne retorične enote

V tem razdelku ob izbranem besedilu predstavimo avtorjevo navzočnost in njegove različne načine vodenja bralcev. Podrobneje je predstavljena svetniška vita sv. Antona puščavnika (Slomšek 1853: 58–62), ob kateri opišemo slovnične značilnosti različnih nepripovednih retoričnih enot in njihovo pomensko vlogo v pripovednem besedilu.

4.1 Pojasnilo

Kadar avtor opisuje redno dogajanje,⁹ ki se nanaša na osebe (npr. Anton), bitja (npr. satan) ali pojme (npr. vest, vera) v besedilu prepoznamo retorično enoto pojasnilo (ponazorila 7–9).

- 7) Pa Anton se posti, čuje in moli, ter vse skušnjave serčno premaga. (Slomšek 1853: 59)

⁹ Angleški izraz 'habituality' se nanaša na lastnost povedkovega dogodka, ki označuje rednost dogajanja, zato je v slovenščino preveden z izrazom 'rednost'. »/S/tavek je rodovni, kadar se nanaša na zakonite (ne na posamične) položaje, tj. na take, ki se dogajajo redno, morda celo v skladu z nekim pravilom« (Orešnik 1994: 151). O tem glej še Bizjak (2005a: 64–67) in Cloran (1994: 212–222).

- 8) Satan zasleduje vsakega kristjana; pa tistega naj prej vlovi, ki se pobožnega šteje. (Slomšek 1853: 60)
- 9) Za gotovo se vé, da je u desetih letih število samostanov pa tudi posamezno živjočih mnihov u tebajski ali libijski pušavi sila veliko naraslo /.../ (Slomšek 1853: 60)

Za retorično enoto pojasnilo je značilna slovnična izbira rednega dogajanja na osi povedka (preglednica 4).

Preglednica 4: Semantične značilnosti retorične enote pojasnilo

VRSTA RETORIČNE ENOTE	OSEBKOVA ENTITETA	POVEDKOV DOGODEK	
pojasnilo	oseba, bitje, pojem	rednost	sedanjik/preteklik

Avtor z retorično enoto pojasnilo posreduje bralcu informacije o svetniku, torej sv. Antonu, opiše njegove lastnosti ali lastnosti drugih oseb oz. bitij (npr. satan) ter značilno dogajanje in tako usmerja bralce k razmišljanju o dejanjih, ki so vredna ali nevedna posnemanja, kakor nam potrjujejo ponazorila 10–12.

- 10) /K/rižal je s postom svoje telo.¹⁰ (Slomšek 1853: 59)

OE = [vsebina: oseba: Anton]

PD = [čas: pretekli] [rednost]

- 11) Dostikrat ga je juterno solnce u molitvi klečočega naišlo /.../ (Slomšek 1853: 59)

OE = [vsebina: pojem: posplošen: vest, vera]

PD = [čas: sedanjik] [rednost]

¹⁰ V tem in nadaljnjih besedilnih odlomkih, ki ponazarjajo semantične izbire na osi oseba in povedka, je označevanje naslednje: pod vsakim stavkom je s krepkim tiskom s kratico OE označena osebkova entiteta, s kratico PD povedkov dogodek; v oglatih oklepajih, ki sledijo enačaju, so navedene za retorično enoto stalne slovnične izbire obravnavanih semantičnih parametrov.

- 12) Čista vest, in živa vera u pričujočnost božjo skušnjavcu vso moč pobere.
(Slomšek 1853: 60)

OE = [vsebina: pojem: posplošen: vest, vera]

PD = [čas: sedanjik] [rednost]

S pojasnili avtor poudari, da posamezni položaji, vedenja, prepričanja in doživljanja veljajo za vsakogar ali pa so taki, da se dogajajo redno, tako v času svetnikovega življenja kot tudi bralčevega časa.

4.2 Dejanje

Avtor lahko bralca vodi z uporabo retoričnih enot, ki spodbujajo k dejanjem. Dejanje je retorična enota, s katero govorec izraža željo, »da bi ogovorjeni /.../ kaj storil« (Toporišič 2000: 518) in spodbuja osebe, navzoče v času in prostoru govornega dogodka, k ukrepanju (ponazorilo 13).

- 13) Posti se, čuj, moli, bodi vsmilen in ponižen, posebno pa ljubi Kristusa svojega Gospoda /.../ (Slomšek 1853: 60)

Spodbujanje je v jeziku eksplicitno izraženo z velelnim naklonom. Semantična izbira na osi osebkove entitete je udeleženec (avtor in/ali bralci), na osi povedkovega dogodka pa velelni naklon (preglednica 5).

Preglednica 5: Semantične značilnosti retorične enote dejanje

VRSTA RETORIČNE ENOTE	OSEBKOVA ENTITETA	POVEDKOV DOGODEK	
dejanje	udeleženec	velelni naklon	sedanjik

Avtor pri spodbujanju in usmerjanju bralcev uporablja velelni naklon za drugo osebo ednine (ponazorilo 14) ali množine (ponazorilo 15).

- 14) Misli vedno: danes še le začnem Bogu služiti, pa današnji dan je morebiti že tudi zadni mojega življenja. (Slomšek 1853: 60)

OE = [vsebina: oseba: udeleženec: 2. os. ed.]

PD = [čas: sedanjik] [naklon: velelni]

- 15) Bodite stanovitni u katoliški veri, in živite tako, ko da bi vsaki dan umerli. (Slomšek 1853: 61)

OE = [vsebina: oseba: udeleženec: 2. os. mn.]

PD = [čas: sedanjik][naklon: velelni]

Avtor z retorično enoto dejanje spodbuja bralca k življenju in delu v veri, pri tem pa uporablja drugoosebne velelniške oblike.

4.3 Opozorilo

Avtor usmerja bralca tudi z opozorili (ponazorilo 16).

- 16) Ne golufajte eden drugega /.../ (Slomšek 1853: 60)

Oblikoskladenjska izbira zanikanega velelnika, ki se nanaša na udeležence govornega dogodka, konstruira stalni pomenski sklop, značilen za retorično enoto opozorilo (preglednica 6).

Preglednica 6: Semantične značilnosti retorične enote opozorilo

VRSTA RETORIČNE ENOTE	OSEBKOVA ENTITETA	POVEDKOV DOGODEK	
opozorilo	udeleženec	velelni naklon, nikalna oblika	sedanjik

Avtor pri opozarjanju uporablja predvsem velelni naklon za drugo osebo množine (ponazorilo 17).

- 17) Ne bodite mlačni, ampak marljivi v dobrem. (Slomšek 1853: 60)

OE = [vsebina: oseba: udeleženec: 2. os. ed.]

PD = [čas: sedanjik][naklon: velelni, nikalni]

4.4 Domneva

Naslednja prepoznavna enota, s katero govornik vodi bralca, je poimenovana domneva (ponazorilo 18).

- 18) Naj ložej boš sovražnika duše premagal, ako se ne zanašaš na svoje moči, temuč le u Boga zaupaš. (Slomšek 1853: 60)

Domneva je retorična enota, ki je sestavljena iz dveh ali več stavkov. Prva obvezna enota je pogojni odvisnik,¹¹ druga je nadredni stavek. Za prepoznavo je odločilna izbira pogojnika na osi povedkovega dogodka, kakor je razvidno iz preglednice 7.

Preglednica 7: Semantične značilnosti retorične enote domneva

VRSTA RETORIČNE ENOTE	OSEBKOVA ENTITETA	POVEDKOV DOGODEK		
domneva	entiteta	neredno/re dno dogajanje	pogojnost	prihodnjik/seda njik

Oblikoskladenjska izbira pogojnosti v kombinaciji s prihodnjikom ali sedanjikom na semantični ravni ustvari pomensko konfiguracijo, poimenovano domneva (ponazorilo 19 in 20).

- 19) Le kdor u dobrem do konca obstoji,

OE = [vsebina: oseba: rodovna: nenavzoča entiteta: posplošena: kdor]

PD = [prihodnjik, reden]

- 20) bo zveličan. (Slomšek 1853: 62)

OE = [vsebina: oseba: nenavzoča entiteta: posplošena: ta]

PD = [prihodnjik, reden, pogojnost: pogoj]

Z domnevo avtor usmerja vernike k življenju po božjem nauku. Pogoju o življenju v veri in spoštovanju božje volje (ponazorilo 19) sledi obljuba v prihodnjiku (ponazorilo 20).

¹¹ V besedilnih ponazorilih označen podčrtano.

4.5 Retorično vprašanje

V razlagalni postopek je funkcionalno vključeno tudi retorično vprašanje. Z njimi avtor usmeri pozornost bralca k poudarjenim segmentom vsebine in ga spodbudi k premišljevanju o sporočeni vsebini (ponazorilo 21).

- 21) Kaj pomaga posvetno bogastvo, ker ga po smerti ne bomo potrebovali?
(Slomšek 1853: 60)

Za retorično vprašanje je obvezna izbira vprašalnega naklona na osi povedka, na osi osebka po so izbire poljubne (preglednica 8).

Preglednica 8: Semantične značilnosti retorične enote retorično vprašanje

VRSTA RETORIČNE ENOTE	OSEBKOVA ENTITETA	POVEDKOV DOGODEK
retorično vprašanje	entiteta	vprašalni naklon

Avtor je v vlogi avtoritete, ki sprašuje in odgovarja (ponazorilo 22 in 23).

- 22) Kaj pomaga posvetno bogastvo, ker ga po smerti ne bomo potrebovali?

OE = [vsebina: neoseba: pojem: posvetno bogastvo]

PD = [naklonskost: vprašalni naklon]

- 23) pa bodimo bogati u dobrih delih, ktere nam bojo po smerti naj bolj potrebne. (Slomšek 1853: 60)

Z retoričnimi vprašanji avtor neposredno nagovarja bralce, tako da jih v obliki vprašanj opozarja na poudarjene vidike upovedovane vsebine.

4.6 Citiranje

Citiranje je retorična enota, ki v monološko besedilo, za katero je značilna enoglasnost, vpelje druge glasove. Avtor prvotni govorni dogodek predstavi z besedami prvotnega govornika. V življenjepis sv. Antona je citat iz Matejevega evangelija vstavljen v zgodbeno situacijo (ponazorilo 24).

- 24) Po smerti starišev, ko je bil mladenč Anton komej dvajseto leto doveršil, sliši u cerkvi sledeče besede sv. Evangelja: »Ako hočeš popolnoma biti, prodaj vse kar imaš, in daj vbogim, po tem pridi in hodi za menoj.« (Slomšek 1853: 59)

Za citiranje kot retorično enoto je značilno, da je sestavljena iz najmanj dveh stavčnih enot: spremnega stavka, ki je označen kot retorična enota poročanje (podčrtano), in dobesednega navajanja, ki je vložena enota (ponazorilo 24). Kakor je zabeleženo v preglednici 9, citiranje vpelje v besedilo entiteto in dogodek drugega časa in prostora.

Preglednica 9: Semantične značilnosti retorične enote citiranje

VRSTA RETORIČNE ENOTE		OSEBKOVA ENTITETA	POVEDKOV DOGODEK	
Citiranje	poročanje	nenavzoča entiteta	neredno dogajanje	sedanjik/pretek lik
	navajanje	entiteta prvotnega govornega dogodka	dogodek prvotnega govornega dogodka	

Čprav so citati vloženi v zgodbo, pa je v ospredju njihova argumentativna vloga. S svetopisemskimi citati avtor podpre svoje trditve z besedo krščanske avtoritete.

5 Sklep

V prispevku smo poskušali pojasniti notranjo zgradbo svetniškega življenjepisa, tako da smo opisali različne retorične enote, ki nastajajo s kombinacijo stalnih semantičnih značilnosti. Ob prikazu razvrščanja retoričnih enot v življenjepisu sv. Antona puščavnika (Slomšek 1853: 58–62) smo ugotovili, da se med prevladujoče pripovedne retorične enote, to sta historični sedanjik in premi govor, ki gradita zgodbeno vsebino, v bolj ali manj razpršeni obliki zapisuje avtorjev glas z retoričnimi enotami: pojasnilo, dejanje, opozorilo, domneva, retorično vprašanje in citiranje.

S tem smo v grobih obrisih prikazali retorične enote, ki v pripoved o svetnikih vnašajo avtorjev glas. To je šele prvi korak k jezikoslovni prepoznavi avtorjevega glasu. Nepripovedne retorične enote, ki se oddaljijo od pripovednega toka, izražajo avtorjev glas eksplicitno, na slovnični ravnini. Lahko bi rekli, da so to slovnični signali, ki opozarjajo, da svetniški življenjepisi ne prinašajo samo kronološke pripovedi o svetničinem ali svetnikovem življenju od rojstva do smrti, ampak je

njihova funkcija tudi argumentativna. Avtorjev glas vpelje v besedilo argumentacijo. Vendar tovrstna analiza ne more zaobjeti celotnega argumentativnega loka v svetniških življenjepisih. Tudi v zgodbenih strukturah je namreč mogoče prepoznati argumente. Vendar je tu jezikoslovje v težavah, kako prikazati jezikovno realizacijo implicitno izraženih argumentov, saj je besedilna semantika na tem področju še v povojih.

Zato se na tej točki navežemo na antično literarno teorijo, ki vidi v pripovedi predvsem dokazno gradivo, ki je podrejeno argumentu. Quintilian pravi, da je pripoved predstavitev nečesa, kar se je zgodilo ali se zdi, da se je zgodilo z namenom prepričati naslovnika (Lausberg 2008: 164). Pripoved je torej podlaga za argumentacijo, ki jo je že Aristotel v drugi knjigi *Retorike* označil kot induktivno argumentacijo (1959, v Kennedy 2001: 100). Značilnost induktivne argumentacije je, da je osnovana na rabi paradeigmata ali »primerov« (Kennedy 2001: 100). Avtor na prvo mesto postavi konkreten primer in naslovnik iz posameznega primera izlušči pravilo. Za prepričevalno moč induktivnega dokazovanja je seveda pomembno, da izbere primer, ki mu ni mogoče oporekati, saj je vloga primerov predvsem v tem, »da dokažejo verodostojnost pravila« (Perelman 1993: 105–107, v Hudej 1998: 75). Zgled svetnic in svetnikov uči bralca, kako je treba ravnati, prepričuje ga, da se oddalji od negativnih dejanj in posnema osebo z vrlinami, ki živi v skladu z božjim naukom. Svetniške zgodbe so torej ključne za predstavitev primerov, ki omogočajo sklepanje na podlagi zgleda ali eksampla. S tem je postalo razvidno, da smo pojem retorično v tem prispevku uporabili v splošnem pomenu, ne samo v smislu argumentacije, ampak v smislu potenciala, ki ga ima hagiografsko besedilo, da vpliva na bralca, na njegova čustva, odnose, vrednote in vero. Čeprav smo se sklicevali na posamezno besedilo, je bil cilj obravnave osvetliti retorične vzorce, ki so značilni in širše prepoznavni v hagiografskih besedilih. Zato ugotovitve kličejo po dodatnih primerjavah, ki bi bile korpusno zasnovane in bi zajele večjo količino hagiografskih besedil.

Viri in literatura

- Aleksandra BIZJAK, 2005a: *Pridiga kot žanr*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
– –, 2005b: Strukturalno-pomenska analiza pridige kot žanra. *Slavistična revija* 53/2. 153–170.
Aleksandra BIZJAK KONČAR, 2017: Dialogske značilnosti pridiznega besedila – jezikoslovni vidik. *Slavistična revija* 65/3. 517–536.

- Carmel CLORAN, 1994: *Rhetorical Units and Decontextualization: An Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar*. Nottingham: Department of English Studies, University of Nottingham (Monographs in Systemic Linguistics, 6).
- Michael A. K. HALLIDAY, 1974: Interview. *Discussing Language*. Ur. H. Parrett. The Hague-Paris: Mouton. 81–120.
- Michael A. K. HALLIDAY, Christian M. I. M. MATTHIESSEN, 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. (3 izd.). London: Edward Arnold.
- Ruqaiya HASAN, 1991: Questions as a mode of learning in everyday talk. *Language Education: Interaction and Development*. Ur. T. McCausland. Launceston: University of Tasmania. 70–119.
- Sonja HUDEJ, 1998: *Besedilovni vidiki utemeljevanja, prepričevanja in pregovarjanja*. Doktorska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta.
- Primož JAKOPIN, Aleksandra BIZJAK, 1997: O strojno podprtem oblikoslovnem označevanju slovenskega besedila. *Slavistična revija* 45/3–4. 513–532.
- Georg Alexander KENNEDY, 2001: *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Janko KOS, 1983: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Heinrich LAUSBERG, 2008: *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Janez OREŠNIK, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica. Slovene verbal aspect and Universal Grammar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Martina OROŽEN, 2011: Anton Martin Slomšek, *Djanje svetnikov božjih* – vzgoja duha, kultura srca in govora v novoslovenskem knjižnem jeziku sredi 19. stoletja. *Slavia Centralis* 4/1. 14–47.
- Matija OGRIN, 2011: Dober Legent teh Suetnikov: Koroški rokopis iz 18. stoletja. *Primerjalna književnost* 34/3. 65–79.
- Claudia RAPP, 2010: The Literature of Early Monasticism: Purpose and Genre between Tradition and Innovation. *Unclassical Traditions: Alternatives to the Classical Past in Late Antiquity*. Ur. Richard Flower, Christopher Kelly, Michael Stuart Williams. Cambridge: Cambridge University Press, 119–130.
- Anton Martin SLOMŠEK, 1853, 1854: *Djanje Svetnikov Božjih in razlaganje prestavnih praznikov ali svetkov*. J. Sirola. Dostop 7. 10. 2022 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-STR2LT5I>.
- Miran ŠTUHEC, 2005: Pripovedovalc, fokalizacija in avtorjev glas v krajših pripovedih Draga Jančarja. *Slavistična revija* 53/2. 119–134.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Franc VERITI, Mihael HOFMAN, Jožef SASSENBERG, 1828–1829: *Shivljenje svetnikov in prestavni godovi*. Dostop 7. 10. 2022 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-S962RF4Y>.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (Poudarek na povedkovniku in členku). *Slavistična revija* 63/4. 389–406.

SUMMARY

Often, hagiographic writings are characterised as an interesting semi-literary corpus of diverse literary themes, stories, and legends. However, if we consider contemporary linguistic and its new methods of textual analysis, focussing on the distinction between narrative and non-narrative modes of discourse, it is possible to demonstrate how hagiographic narratives are argumentative. Taking into consideration the heterogeneity of hagiographic discourse the study is limited to Slomšek's publication of Saint's biographies *Acts of God's Saints* (1853–1854). By selecting a small sample of texts from Slomšek's publication and analysing it in terms of narrative structure it is possible to show non-narrative grammatical patterns and lexical choices by which the author's deliberate strategies of influencing the reader are encoded in texts. This non-narrative mode of discourse is called author's voice. To explain more fully the author's voice in hagiographic discourse, we have chosen to use the linguistic model devised by C. Cloran (1994) in the framework of the systemic functional theory of language (Halliday in Matthiessen 2004). Cloran defined rhetorical units in semantic terms, claiming that it is the

configuration of entities and events expressed through the Subject and Finite structures that construe semantic features that provide the basis on which different classes of rhetorical units can be recognised. The focus of the analysis is a detailed account of the typical non-narrative rhetorical units of commentary, action, exhortation, conjecture, rhetorical question, and citation that contribute to the success of the communication between the author and the reader. The discussion outlines how different linguistic features of author's voice together with narrative segments create hagiographic texts with a distinct rhetorical potential that can be interpreted in light of ethical-religious argumentation.

